

Maiseman kanssa kasvokkain (Looking toward the Landscape)
ed. Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo and Virpi Kaukio
Helsinki: Maahenki Oy, 2007 ISBN: 978-952-5652-02-4
pp. 80-91

HOLMES ROLSTON, III

ONKO MAISEMIEN ESTEETTISEN ARVIOINNIN POHJATTAVA TIETEeseen?

MYYTIT, FOLKLORE JA LUONNONHISTORIA

Havaijin tulivuori-kansallispuiston laavamaisemat ovat stimuloivia varsin esteettisellä tavalla. Yhtenä ikimuis-toisena iltana katselin hämärissä, kun punahehkuista laavaa valui alas mereen. Merenranta, jolla seisoin, oli kirjaimellisesti syntynyt vain pari kuukautta aiemmin. Nyt siihen virtasi lisää maata; tunsin tietäväni jotakin siitä, kuinka maailma on tehty. Seuraavana aamuna, kun katselin uinuvaa kraatteria, joka uhosi rikinkat-kuisia huuruja, huomasin siellä kukkasja ja pienen ruoka-annoksen. Ne olivat uhrilahjoja Pelelle, jumalattarelle joka pitää asuinsijaansa Kilauean tulivuoressa, ja tarkoitetut lepyttämään häntä jotta hän lopettaisi purkautumisen.¹

Verrataanpa omaa ymmärrystäni tähän paikalliseen ”taikauskoon”. Alueen syntyperäiset kansat selittivät tulivuorenpurkauksen animistisesti; minulla taas on parempaa tietoa – tektonisista laatoista, magmasta, basalttisesta laavasta, kilpitulivuorista, kalderoista, laava-tasangoista ja tulisista pilvistä. Silti minäkin, tieteellisestä paremmuudestani huolimatta, koin ylevän, melkeinpä uskonnollisen kokemuksen kun laava virtasi Maan sisuksista ja loi uutta maisemaa meren reunalle.

Amerikan intiaanit varoittivat moneen otteeseen John Wesley Powellia tekemästä ensimmäistä matkaansa Grand Canyonin lävitse. Muinoin kanjoni piti sisällään Tavwoatsi-jumalan tekemän polun, jota pitkin sureva päällikkö pääsi katsomaan vaimoaan Lännen taivaassa. Sitten jumala täytti sen joella ja kielsi ketään menemästä sinne. Powell saisi Tavwoatsin vihan niskoilleen.² Mutta Powell katsoi kanjonia geologin silmin. Hänkin koki syvää kunnioitusta, mutta se kohdistui ajan ja joen virtauksen eroosiovoimiin. Myöhemmin hän johti Yhdysvaltain geologista tutkimuslaitosta ja, mikä mielenkiintoista, Yhdysvaltain etnologista virastoa, jonka huolena ovat intiaaniaasiat. Intiaanien legendoilla on pelkkä muinaismuistoarvo; kanjonia ei voi arvostaa sinä mikä se todella on, ellei saa apua geologeilta – tietoa Supai-muodostumasta, Redwall-kalkkikivestä, sisemästä prekambrisesta solasta ja niin edelleen. Tämä on lopullinen tulkinta.

Muinaiset kiinalaiset harjoittivat *feng shui*ta.³ Shen-henget olivat yang-luonteisia ja kansoittivat taivaan, vil-

jelysmaan, auringon, kuun, tähdet, tuulet, pilvet, sateen, ukkosen, tulen, vuoret, joet, meret, puut, lähteet, kivet ja kasvit. *Gui*-henget olivat yin, erityisen arvaamattomia ja todennäköisesti liikkeellä iltaisin, pimeässä ja yksinäisillä paikoilla. Tällaiset henget piti ottaa huomioon. Esimerkiksi rakennuksissa ja teissä vältetään suoria linjoja, jotteivät henget loukkaantuisi ja talon katolle pannaan savinen kukko, sillä aamunkoitteessa kiekuva kukko pitää henget loitolla. Elämänvoima *chi* virtaa maiseman lävitse ja vaikuttaa siihen mihin koti sijoitetaan ja mitä pelloilla voi tehdä. Mutta tämä varmastikin tekee mahdottomaksi tehdä asianmukaisia esteettisiä arvioita todellisista kiinalaisista maisemista.

Entä mitähän isoisovanhempamme ajattelivat vuorista, joita me nykyään pidämme niin komeina.⁴ Ne olivat "luonnon hirviömäisiä kasvannaisia".⁵ Jumala teki maailmasta alun perin sileän pallon, joka oli alkuperäisten ihmisten onnellisesti asuttavissa. Mutta voi, ihmiset lankesivat syntiin, ja rangaistukseksi maa rypistettiin poimuille. Thomas Burnet kauhistelee näitä "särkynneen Maailman raunioita", "villejä, suunnattomia, muokkaamattomia Kivien ja Maa-aineksen läjiä", jotka olivat tuloksena kun "sekasorto tuli Luontoon".⁶ John Donne kutsui niitä "syyliksi, rokonarviksi maapallon kasvoissa".⁷

Nykyään meillä on parempaa tietoa. Geologian astuttua kuvaan me todennäköisemmin näemme vuoret niin kuin William Wordsworth sata vuotta edellisten jälkeen – ylimpinä esimerkkeinä pysyvydestä luonnon

muutosten keskellä, "Ikuisuuden tyyppien ja symbolien" ilmentyminä.⁸ Tämä saattaa mennä tieteen tuolle puolen, mutta sinne päästäkseen on kuljettava tieteen läpi. Eikö siis ole esitieteellisille kansoille tunnusomaista ymmärtää asuttamansa maisemat väärin?

KATSOJAN SILMÄSSÄ

Mutta sitten astuu esiin asian toinen puoli. Tavallisesti tuntemamme maisemat eivät ole koskematonta luontoa, vaan kulttuurimaisemia, viljelys- tai laidunmaita kyläneen ja kaupunkeineen. Vuosisatojen mittaan ihmiset ovat järjestäneet maasto-olosuhteitaan uutteruuden ja havaintokyvyn vaihdellessa, sekoittaneet luontoa ja kulttuuria eri tavoin, epäilemättä vaihtelevalla menestyksellä. Kukapa voisi sanoa, että tieteesen pohjaava arviointitapa on ainoa oikea?⁹ Luonto sellaisena kuin tiede sen näkee on vain tapa, jolla me länsimaiset ihmiset tällä hetkellä hahmotamme maailmamme – näin saatettaisiin sanoa fenomenologien keskuudessa; ei ole mitään syytä pitää tätä näkemystämme etuoikeutettuna.¹⁰

Edelleen saman argumentin mukaan estetiikka ei ole mitään sellaista, mitä tiede voisi löytää maisemasta objektiivisesti, henkilöistä riippumatta. Maisemien esteettinen kokeminen ei ole jokin maisemassa valmiina oleva piirre, joka löydetään, vaan jotakin joka tapahtuu henkilöiden reagoidessa maisemaan. Maisema on maata ihmisen näköpiirissä.

Maisemaa itsessään ei ole olemassa; se on hahmoton – määräämätön alue maan pintaa, yksityiskohtien kaaos,

jota havaintojärjestelmä ei voi käsittää. Maisema edellyttää valikoivaa katsomista ja kehyksen. Vuorenharjan "viiva", metsät tai taivasta vasten piirtyvä preeria ovat kuvitteellisia; ne ovat katsojan silmässä. Maisemat tarvitsevat ... luonnon subjektivointia tai ihmisen kokemukseen pohjaavaa tulkintaa.¹¹

Japanilaiset rakastavat kesytettyjä ja viimeistellyjä maisemia, pikemmin puistoja kuin erämaata.¹² Mielellään he typistävät mäntynsä, viljelevät yksinkertaisia kukka- ja kivipuutarhoja, rakentavat vesiputouksen, houkuttelevat paikalle muutamia hanhia, kävelevät polkua jonka kaarre kohoo geometrisesti, katsovat taakseen ja nauttivat temppelin ylle nousevasta kuusta, joka verhoaa kaiken hohteeseensa. Heitä tuskin kiinnostaa ihailla koskematonta ekosysteemiä tai geologisia muodostumia. Pitäisikö siis sanoa, että japanilaiset elävät jonkinlaisessa esteettisessä harhassa? Mutta millä oikeudella voimme väittää, että heidän pitäisi luopua taiteestaan ja opetella meidän tieteemme? Argumentti kulkee ennemminkin niin, että ihmiset ovat aina maisemansa arkkitehtejä; tiedekin on vain yksi kulttuurin tavoista kehystää maisemia.

Ajatellaanpa minun vanhempiani. Äitini ei tiennyt geomorfologiasta tai maisemaekologiasta mitään. Silti hän nautti Yhdysvaltain eteläosan tutuista maaseutumaisemista. Isäni piti Virginian Shenandoah Valleyn maaperän hedelmällisyydestä; hän ihaili hyvää peltoa. Retkillämme hän tapasi tarttua lapioon ja kääntää maata nähdäkseen kasvaisiko siihen hyvä puutarha. Hän tiesi

aina, millä vesistöalueella milloinkin oli ja mitä lajikkeita missäkin kasvoi. Hän rakasti kunnon sadetta. He molemmat nauttivat vaihtuvista vuodenaajoista, keväisillä kukkuloilla kanukoista ja juudaksenpuista ja syksyn loistavista, hienosävyisistä väreistä.

Jos ihminen on ekspressionismiin taipuvainen, silloin maisemat sysäävät hänessä liikkeelle mitä mielialoja vain pystyvät, ja tämä suhde ihmiseen on olemassa yhtä epäämättömästi kuin maiseman kallioid ja metsät. Luonto on tarjotin, täynnään tilaisuuksia joita ihmiset voivat halujensa mukaan käyttää hyväkseen. Mikään yksittäinen esteettinen reaktio ei ole enemmän tai vähemmän oikea kuin jokin toinen. Olennaista on mielikuvituksen leikki; merkittävää on luonnon keinojen rikkaus tämän leikin käynnistämisessä.

KATSOJAN SILMÄN TUOLLA PUOLEN

Niin, mutta katsojan silmä on näkökyvyssään paha-mainaisen subjektiivinen, toivottoman kapea-alainen. Täytyy vain kääntyä esimerkiksi haju- tai makuaistin puoleen oivaltaakseen, että meneillään on paljon muutakin kuin mitä silmä näkee. Tiede, joka suuresti laajentaa ihmisen havaintokykyä ja yhdistää ne osaksi teorioitaan, opettaa meille mitä on olemassa objektiivisesti. Käsitämme mitä tapahtuu pimeässä, maan alla tai ajan kuluessa. Ilman tiedettä ei ole käsitystä syvästä ajasta eikä geologisista kausista ja kehityshistoriasta, ja vain vähän ymmärrystä ekologiasta. Tiede jalostaa tapaa katsoa tarkkaan, samoin kuin tapaa katsoa pitkiä

ajanjaksoja. Sen kautta tulee todennäköisemmin kokeneeksi maiseman monissa eri mitta-asteikoissa, niin ajassa kuin tilassakin.

Ihminen on ainoa laji joka osaa ajatella oman ekologisen lokeronsa ulkopuolisia asioita. Mikään muu eläin ei pysty tähän, ja tiede avartaa katsettamme entisestään. Tiede auttaa meitä katsomaan maisemaa mahdollisimman irrallaan yksityisistä mieltymyksistä. Tiede oikoo erehdyksiä totuuden tieltä. Ei esimerkiksi ole olemassa mitään takamaita (*badlands*), jollaisina vanhempani olisivat saattaneet pitää Dakotan länsiosia. Ei ole olemassa ”hylättyjä paikkoja”, vaikka onkin kuivia maisemia, joissa on vain vähän elämää ja joissa tapahtuva elonkamppailu ansaitsee erityistä kunnioitusta. Asioita pitää arvioida oikeissa kategorioissaan.¹³

Aldo Leopold ajatteli, että Daniel Boone, joka tutki Kentuckyn erämaaisemaa, oli liian vähän koulutettu havaitakseen paljonkaan alueen asioista.

*Daniel Boonen reaktiot eivät riippuneet vain hänen näkemiensä asioiden laadusta, vaan myös sen sisäisen silmän laadusta, jolla hän ne näki. Ekologian tiede on muuttanut sisäistä silmäämme. ... Voimme huoletta sanoa, että verrattuna nykyaikaiseen pätevään ekologiin Boone näki vain asioiden pinnan. Kasvi- ja eläinyhteisön uskomattomat hienoudet ... olivat Daniel Boonelle yhtä näkymättömiä kuin ne ovat nykyään hra Babbittille.*¹⁴

Mutta sitten toisaalta – Leopold pysähtyy miettimään – tiedekään ei lainkaan takaa, että ihminen näkee mitä jossakin on.

*Älköön kukaan tehkö hätiköityä johtopäätöstä, että Babbittin olisi hankittava tohtorinarvo ekologiassa ennen kuin hän voi ’nähdä’ oman maansa. Päinvastoin, tohtori voi muuttua yhtä paatuneeksi kuin hautausurakoitsija toimittamissaan mysteereissä. ... Lyhyesti sanottuna havaintokykyä ei voi osata sen enempää oppineilla tutkinnoilla kuin dollareillakaan; se kasvaa yhtä hyvin kotona kuin muualla.*¹⁵

Olennaista on havaita ”ne luonnonprosessit, joiden kautta maa ja sen päällä elävät olennot ovat saaneet luonteenomaiset muotonsa ... ja joiden kautta ne pitävät olemassaoloaan yllä.”¹⁶ Tiedettä tai ei, jokainen voi pyrkiä kehittämään tuollaista herkkyyttä. Vaikka syvän ajan kehitysprosessit voikin tuntea vain tukeutumalla evoluutioteoriaan, ne jotka viiپیvät maisemassa tuntevat tai voivat tuntea ekologisia prosesseja riittävän hyvin osataksaan arvostaa elämää joka pyrkii selviytymään päivästä päivään, vuodenajasta toiseen, kamppailen maisemassa elantonsa puolesta. Tosiaankin, Boone tiesi eksistentiaalisesti millaista on elää maisemassa, eikä tohtorilla välttämättä ole siitä aavistustakaan. Katselijoiden on mentävä pidemmälle, siis syvemmälle niihin prosesseihin, joihin he jo osallistuvat maisemassa. Äidilläni ja isälläni Virginiassa ja Alabamassa, ja hra Babbittilla Wisconsinin maaseudulla, oli elämässään herkkä paikantaju.

Nythän argumentti kuuluu, että emme voi asianmukaisesti arvostaa sellaista mitä emme ymmärrä. Tiede ymmärtää kuinka maisemat syntyivät ja kuinka ne nyt toimivat elinyhteisöinä. Mutta ihmiset muodostavat

omia elinyhteisöjään. Ihmiset eivät osaa asianmukaisesti arvostaa sellaista, mitä he eivät joudu kokemaan, käymään läpi. Eikä tieteilijä tieteilijänä objektiivisesti läpikäy mitään sellaista kokemusta. Se edellyttää, että ihmiset kohtaavat maisemia aistimellisesti, arvioivat niitä, hankkivat niistä elantonsa, uudistavat niitä ja reagoivat niihin.

Näyttäisi, että argumentin on kierryttävä kahden keskuksen ympärille: toinen on se, että esteettisen kokemuksen on oltava osallistuvaa, yhdistettävä todellinen katsoja johonkin maisemaan; toinen se, että luonto on katsojille objektiivinen, fysikaalisten ja biologisten tieteiden todella tuntema. Avainsanat, joita käytämme – näköala, ympäristö, ekologia, luonto ja maisema – muodostavat ellipsin näiden keskustusten ympärille. Rikkaamman esteettisen kokemuksen rakentavat yhdessä sekä luonnontiede että osallistuva luonnonhistorian kokeminen.

NÄKÖALA JA TAITEELLINEN MUOTO, EKOLOGIA JA KEHITYSHISTORIA

Jotkut ihmiset nauttivat maisemista jokseenkin kuin suurikokoisista maalauksista. Maisemamaalaus herättää kiinnostuksemme todellisuuteen. Emme me tahdo ekologiaa, vaan luonnollista taidetta. Esimerkistä käyvät syksyn lehdet väriloistossaan, joita äitini ja isäni niin ihailivat, kuten itse asiassa me kaikki. Jos ihminen on formalisti, hänelle ei ole merkitystä sillä miten maisema on saanut alkunsa. Tarvitsee vain etsiä tähytyspaikka,

josta käsin läheiset ja kaukaiset puut, etuala ja tausta, muodostavat miellyttävän kokonaisuuden, ja ihailla näköalaa. Historiallinen syntyprosessi on epäolennainen. Ajoretki maaseudun halki muistuttaa kävelyä museossa, johon on ripustettu maisemamaalauksia. Yhdysvalloissa puistolaitos rakennuttaa parhaisiin, valikoituihin kohtiin levähdyspaikkoja, joihin turistit voivat pysähtyä ottamaan valokuvia. Jotkut ostavat postikortteja. Silloin arvostetaan katsotun kohteen muotoa, linjoja, väriä ja pintavaikutelmaa.

Mutta tässä me voimme huomauttaa, että maiseman muuttaminen löydetyksi taideobjektiksi merkitsee ekologisen näkökulman abstrahointia pois. Ekologiset prosessit eivät sijaitse vain levähdys- ja näköalapaikoilla. Ne ovat läsnä kaikkialla maisemassa ja jäävät vaikuttamaan senkin jälkeen, kun katselijat ovat jättäneet maiseman taakseen. Tämä orgaaninen ykseys jää ymmärtämättä jos maisemaa pidetään kauniina näköalana, mutta sen ekologian valjetessa voi ykseyskin löytyä.

Eräs britti vieraili Kalliovuorilla. Niin innostuneita kuin hänen denveriläiset isäntänsä olivatkin ("sinä tulet ihastumaan Kalliovuoriin"), hän valitti siellä olleen liian paljon liian samanlaisia puita – enimmäkseen samoja yksitoikkoisia ikivihreitä –, liikaa kallioita, liiaksi aurinkoa liian korkealta taivaalta, ei tarpeeksi vettä, liian suuri mittakaava eikä tarpeeksi merkkejä ihmisistä, ei tasapainoisesti muotoja ja värejä, ei mitään sellaista kuin Englannin järvisuut tai skottilaiset järvet, *lochit*.¹⁷

Voidaanko perustellusti sanoa hänen olleen väärässä? Yhden argumentin mukaan hänellä ei ollut käytettävissään oikeita tieteellisiä kategorioita. Hänen ei olisi pitänyt odottaa kotoista maisemaa, eikä ainakaan mitään sellaista kuin hänen kotimaansa maisemat. Jos vierailee semiarideilla vuorilla, pitää odottaa kohtaavansa lähinnä kallioita. Jos menee tundralle, kasvit ovat pieniä ja vierinkiviä, jääkauden jäänteitä, on paljon. Kun ymmärrän miten ankara kuiva tai vuori-ilmastto on, havaitsen että hengissä sinnittelevät kasvit ovat esteettisesti stimuloivia. Osaan arvostaa elämää joka kyyristelee alhaalla maan tasalla, taipuneita ja kieroja puita, jotka kituuttavat kylmissä ja tuulen tuivertamisissa ympäristöissä.

Vuorivyöhykettä hallitsevat kuuset ovat ikivihreitä ja sen muotoisia kuin ovat, jotta ne voivat yhteyttää ympäri vuoden ja karistaa lumen oksiltaan; ikuisesti puhaltavassa tuulella neulaset toimivat paremmin kuin lehdet. Kontortamäntä uudistaa itsensä metsäpaloissa, sen takia niitä on siitä monta samanikäistä yksilöä samassa paikassa. Kalliovuorten metsästä ei puutu tasapainoa, kuten kiittämätön vierailija valitti; päinvastoin, siellä elämä säilyy jatkuvassa ympäristön vastuksen ja sallivuuden, tuulen ja veden, kylmän ja kuumien, elämän ja kuoleman dialektiikassa.

Näköalan kauneuden painottaminen voi johtaa väheksymään sitä, mikä ei ole kaunista – lahoa tukkia; ihmisiä; palaneita, ruttoisia, kiertyneitä puita; tai Burnetin ”villejä, suunnattomia, muokkaamattomia Kivien ja Maa-aineksen läjiä”. Tahtoisimme kyetä arvostamaan

preerioita, soita, tundroja ja aavikoita. Aloitamme haeskelemalla meitä miellyttävää näkymää, paimenidylyä, jotakin valokuvauksellista, virkistävää näköalapaikkaa, mutta päädymme tajuamaan villejä prosesseja, jotka ovat täysin tietämättömiä meistä. Ja juuri tämä esteettisen reaktiomme ulkopuolinen oivallus muuttuu esteettisesti kiinnostavaksi.

YMPÄRISTÖ, EKOLOGIA, LUONTO JA MAISEMA
Sanoilla ”ympäristö”, ”ekologia”, ”luonto” ja ”maisema” on kaikilla erilaiset, joskin paikoin limittävät logiikat.

1) *Ympäristöä* ei ole olemassa ilman organismeja, jota ympäröi maailma, jossa se pyrkii selviytymään; perusajatus on ympäröinnissä. Ympäristö on elävälle olennot ajankohtainen merkityksen kenttä, tavallisesti olennon koti, vaikkakaan ei aina – jos eläin esimerkiksi joutuu vieraaseen ympäristöön. Ympäristöt ovat puitteita, joissa elämä tapahtuu; ihmisille, eläimille, kasveille.

2) *Ekologiassa* on kodin logiikka; perusajatuksena ovat ne vuorovaikutteiset suhteet, joiden kautta organismi hakee paikkaansa ympäristössään. Tässä ympäristö on pesä, jossa asutaan. Jonkun on oltava kotona, hankkimassa elantoa; ekologia vaatii asumista, oleskelua. Omassa ekologiassaan ei voi vierailla, vaikka jonkun toisen ekologiassa voi. Kuussa ei ole ekologiaa. Mutta käytännössä kaikkialla ympäri maapalloa kymmenentuhannet faunan ja flooran lajit ovat kotonaan omissa ekologisissa lokeroissaan.

3) Englannin sana *nature*, luonto, palautuu kreikalaiseen ja latinalaiseen juureen, *gene*, (*g*)*nasi*, *natus*, synnyttää, luoda. ”Natiivi” syntyy johonkin maisemaan; sana ”*pregnant*”, tiine, sisältää saman juuren, kuten myös ”*genesis*”, synty. Luonto on kokonainen asioiden järjestelmä, kaikkien voimien, ominaisuuksien, prosessien ja tuotteiden kokoontuma – kaiken mikä noudattaa luonnonlakeja ja tapahtuu spontaanisti. Sille on olemassa kaksi vastakohtaista luokkaa: yliluonnollinen, joka menee luonnollisen tuolle puolen, ja kulttuurinen, jossa spontaanin luonnon tilalla ovat artefaktit. Ekosysteemit ovat viipaleita luonnosta mutteivät koko luonto. Ihmisellä on sekä luonnollisia että kulttuurisia ympäristöjä. Maisemat ovat tyypillisesti hybridejä.

(4) *Maisema* on kappale maa-aluetta, joka voidaan nähdä jostakin paikasta. Koko luonto kvarkeista kosmokseen on meille liikaa; voimme kokea luonnon vain joistakin näkökulmista käsin, toisinaan teleskoopilla tai mikroskoopilla, mutta tavallisesti paljaalla silmällä. Maisema on luonnon ulottuvuus kulttuurin muuntamana, jostakin paikasta käsin, ja siinä mielessä maisema on paikallinen, paikallistettu. Herää kysymys, onko maisemia olemassa ilman ihmisiä. Kuu itsessään ei ole maisema, eikä kuumaisema, ei ainakaan ilman astronautteja, jotka saavat kuun pinnan näköpiiriinsä. Maisemat syntyvät ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta. Eläimet eivät käsitä olinpaikkaansa esteettisesti, kasvit vielä vähemmän. Niinpä maisemaestetiikka on jotakin joka tapahtuu ihmisen paikantaessa itseään. Äitini loi

omat maisemansa, isäni omansa. Minä luon omani, joko tiedemiehenä tai asukkaana.

Luonnonmaailma on olemassa ilman meitä. Kun hahmotamme sen, käsitämme mieluusti jotakin sen objektiivisesta geomorfologiasta ja ekosysteemistä, joka on olemassa riippumatta siitä ovatko ihmiset sen kanssa vuorovaikutuksessa. Kun me tajuaamme tämän, ymmärrämme myös sitä argumenttia, jonka mukaan maiseman havainnoinnin on pohjattava tieteeseen mutta myös oltava osallistuvaa. Tiede muodostuu pääväyläksi maisemien havaitsemiseen, paremmaksi kuin mikään muu – ja se on välttämätön mutta ei riittävä niiden kaikkein täsmällisimpään ymmärtämiseen. Tieteen avulla äitini olisi voinut arvostaa maisemiaan rikkaammin, minä itse olen todisteena siitä. Poika on perinyt äidin arvostuksen ja laajentanut sitä suuresti.

YMPÄRISTÖ JA MINUN YMPÄRISTÖNI

Horisontti, näköpiiri on näkökulmasta riippuvainen. Ei ole näköpiirejä ilman havainnoijia. Eräs ”ympäristö”-sanan merkityksistä noudattaa tuota logiikkaa, kun otetaan määreet huomioon. *Minun* ympäristöni muistuttaa minun näköpiiriäni. Kuljetan sitä mukana kulkiessani maailmassa. Näköpiirit edellyttävät pitkäjänteistä tarkkailijaa. Analogisesti ajateltuna minun ympäristölläni on omistaja. Tämän ”ympäristön” voimme kirjoittaa pienellä yllä.

Arnold Berleant päättelee: ”Tätä ympäristö tarkoittaa: se on yhteensulauma orgaanista tietoisuutta, sekä

tietoisia että tiedostamattomia merkityksiä, maantieteellistä paikkaa, fyysistä läsnäoloa, henkilökohtaista aikaa, jatkuvaa liikettä. ... Ei ole olemassa ympäristöä erillään minun läsnäolostani siinä paikassa.”¹⁸ ”Sillä ympäristöstä ei voida sanoa mitään, mitä ei voida sanoa sen ihmisistä, koska ympäristö siinä merkityksessä, jossa nyt kirjoitan, sisältää inhimillisen tekijän.”¹⁹ ”Ympäristö ei ole mikään meistä erillinen alue. Se ei ole vain olemisemme tärkein ehto, vaan myös pysyvä osa tuota olemista.”²⁰ ”Sillä ympäristöt eivät ole fyysisiä paikkoja, vaan havaittuja paikkoja joiden tekemiseen me osallistumme, ja havaitsemalla me määräämme niiden identiteetin ja laajuuden.”²¹ *Minun* ympäristöni on minun asutettu maisemani, jossa minä työskentelen ja asun. Inhimillinen maisemamme on paikka, jonne olemme sijoittaneet kulttuurimme. Tuskin on olemassa omistajattomia maisemia. Maisema on näkyväksi tehtyä henkilökohtaista ja kulttuurista historiaa.

Mutta maisemat ovat julkisempia ja vakaampia kuin näköpiirit. Me asutamme niitä yhdessä naapureidemme, yhteisömme toisten jäsenten kanssa. Niinpä *minun* ympäristöni, lyhyimmässä katsannossa tosin, on melkein liian yksityinen termi. Minun ympäristöni, silloin kun se kohdataan maisemana, on yhteismaata kuten sinunkin ympäristösi – *meidän* ympäristömme. Tämä seikka vaatii toisen, täyteläisemmän merkityksen, jonka mukaisesti on olemassa Ympäristö, se luonnonmaailma, jonka lävitse kuljemme ja joka on paikallaan ennen kuin saavumme, ja paikallaan sitten kun olemme

menneet. Tämän Ympäristön voimme kirjoittaa isolla Y:llä. Minä en ole luonut Ympäristöä; se on koko luomakunta. Minä en sitä luo; se on luonut minut. Nyt tuntuisi röyhkeältä ja likinäköiseltä puhua etualasta ja taustasta, siitä mitä minä sisällytän *minun* näköpiireihini. Ympäristö on minun olemiseni ensimmäinen perusta, ja voimme poistaa määreen ”minun”, sillä ympäristö on kaiken olemisen yhteinen perusta.

Maiseman arviointi edellyttää ympäristön venyttämistä Ympäristöksi. Äitini osasi arvostaa Alabaman elinympäristöään; siihen hän ei tarvinnut tiedettä. Mutta hän osasi arvostaa vain kotoista toiminta-alueitaan, asumaansa maisemaa, omaa merkityskenttäänsä, vaikka hän tunsikin sen myös elinympäristönä siellä näkemälleen eläimistölle ja kasvistolle. Hän vaali isoäidin tilkkutäkkiä, johon oli kuvattuna noiden viljelysmaiden kasveja ja eläimiä. Pelkkä tiede ei anna tällaista alueellista maisemaidentiteettiä, ja toisaalta tällainen identiteetti pätevöittää esteettiseen kokemukseen. Tiedemies, joka ei rakasta maata, on tässä epäpätevä. Ihmisen minä laajentuu hänen ympäristöönsä, Ympäristöön. Subjektiiivinen minä tuntee objektiivisen maailmansa, luotu iloitsee luomakunnasta.

TIETEELLINEN, OSALLISTUVA YMPÄRISTÖESTETIIKKA

Aina emme tarvitse tiedettä opettamaan meille, mitä maisemissa tapahtuu, vaikkakin tiede tekee tarinasta rikkaamman. Kaikki, joiden on täytyntä selviytyä maail-

massa, ovat tienneet tämän, asuivat he missä maisemassa tahansa. Tiede tuo valaistusta jatkuvaan orgaaniseen, ekologiseen ja kehityshistorialliseen kokonaisuuteen, dynaamiseen syntymistapahtumaan. Mutta sellaisen kokonaisuuden saattoivat tajuta jo esitieteellisetkin kansat asuessaan maisemassaan. Tiede voi saada meidät kohtaamaan maisemat liian objektiivisesti, akateemisesti ja välinpitämättömästi. Maisemien kanssa tullaan tutuiksi myös osallistuvassa kohtaamisessa, olemalla niissä ruumiillisesti läsnä.

Japanilaiset, jotka etsivät maisemista olemuksia, nauttivat luonnon katoavuudesta: siitä miten kirsikankukat ovat tänään täällä, huomenna poissa, ja palaavat jälleen ensi vuonna, ja sitä seuraavana. Jokaisen joka hahmottaa maiseman on myös selviydyttävä siinä maisemassa, ja siinä kamppailussa jokainen maisemaa katsova voi herkistyä maailman menon merkityksille, vaikka hän ei välttämättä tunnekaan sen syvää historiaa geologisessa ja kehityshistoriallisessa ajassa. Hän tuntee tilanteen, ellei tunnekaan alkuperiä. Hän tuntee oman ympäristönsä (pienellä alkukirjaimella). Mutta hän tuntee myös suuren Ympäristön mittasuhteet, sen jossa me elämme ja liikumme ja olemme olemassa, sillä hänen paikallinen kokemuksensa on osa tuota suurempaa palapeliä.

Maisemassa eläminen pitää ihmiset "virittyneinä"; tätä pelkän tieteen ylittävää ulottuvuutta tarvitaan, jotta voidaan ymmärtää mitä maisemissa tapahtuu. Tietysti ihmisen selviytymiskamppailu on tuottanut mytologioita, joita me nykyään pidämme uskomattomina – Pele

työntymässä ulos laavana, Tavwoats vaihtamassa Paratiisin polun tilalle tylyä kanjonijokea, kiinalaiset kukot katoilla torjumassa pahantahtoisia yöhenkiä, vihainen Jumala rypistämässä Maata rangaistakseen väärämielisiä ihmisiä. Tiede on välttämätön näiden myyttien purkamisessa ("dekonstruomisessa"), jonka jälkeen ymmärryksemme voi harjoittaa korjattua estetiikkaa.

Silti tämän erehdyksen mittasuhteita rajoittaa eräs seikka, sillä selviytymismyytin on heijastettava ainakin jotain elonkamppailusta sukupolvesta toiseen; sen on luotava kuulijoihinsa tajua maisemiin sopeutumisesta. Eivät he voi olla kertakaikkisen sokeita sille mitä tapahtuu, ja tosiaan mitä enemmän he siitä tietävät, sitä paremmin he pysyvät hengissä. Tähän inhimilliseen selviytymiseen kuuluu yhtä hyvin esteettisiä kuin tiedollisiakin osatekijöitä. Metafyysistä mielikuvituksen lentoa on rajoitettava pragmaattisella toimivuudella, ja tähän kuuluu käytännöllinen estetiikka, joka onnistuu tavoittamaan jotain siitä mitä tietyssä paikassa todella on. Kentällä meidän on oltava realisteja, ainakin sen verran että pysymme hengissä.

Eläimiltä pitkälle puuttuu kyky ympäristöjensä esteettisen arviointiin, vaikka ne suosivatkin ympäristöjä joihin ovat sopeutuneet. Voisimmeko odottaa, että ympäristöjen esteettisellä arvioinnilla olisi ihmiselle jotakin eloonjäämisarvoa? Joidenkin mukaan estetiikalla ei juuri ole suhdetta biologisiin välttämättömyyksiin. Toisten mukaan ihmiset luovat metafysiikkoja eivät kartoittaakseen todellisuutta vaan eristääkseen itsensä

maailmasta, joka on muutoin liian kova kestettäväksi. Arkaaiset jumalat ja taikauksot, tai Hyvyys, joka ujuttaa itsensä vastaanhangottelijoihin, tai yang vastaan yin – nämä ovat enimmäkseen epätosia, kuten jokainen tänä tieteellisenä aikakautena tietää, vaikka ne kerran auttoivatkin ihmisiä selviytymään. Onko meidän myös oletettava, että nuo maailmankuvat, jotka saattoivat ”kehystää” maiseman kauneudella vaikka maisema ei kaunis olekaan, ovat auttaneet ihmisiä pysymään hengissä? Ne jotka näkevät maailman miellyttävästi (ja epätarkasti) tuottavat enemmän jälkikasvua kuin ne jotka näkevät maailman synkästi (ja tarkasti). Kenties.

Mutta yksinkertaisemman oletuksen mukaan henkilöt ovat tosiaankin siinä määrin herkkiä kauneudelle (joka näyttäytyy varmasti monin eri tavoin tämän tai tuon maailmankuvan lasien läpi), että itse kauniit asiat (tai kauniiksi tekevät ominaisuudet) tulevat ihmisiä vastaan, tulevat luonnostaan. Ei ole tarvetta eristää itseään teeskentelemällä, että kauneutta on. Selviytyminen voi joskus edellyttää itsepetosta, mutta useammin se edellyttäneee sellaista itseä, joka on herkistynyt ympäristölleen. Mitä jos me vielä senkin jälkeen, kun olemme katsooneet maisemaa tieteen lasien lävitse, huomaamme että sillä on yhä kauneutensa? Uusia harhoja? Vaiko selvempi käsitys totuudesta, joka on ollut murtautumassa esille jo vuosituhansien ajan?

Evoluutioteoria edellyttää myös, että ihmiset sopeutuvat hyvin maisemiinsa. Jos näin on, niin ne ihmiset jotka pitävät ympäristöään mieluisana tai jopa kauniina,

kukoistavat, kun taas ne jotka pitävät ympäristöään ahdistavana tai rumana, ehkä pärjäävät huonommin. Tällaiset inhimilliset reaktiot saattavat olla kulttuurin mukanaan tuomia, tai niihin voi olla geneettinen taipumus, tai molempia. Ihmiset jälleenrakentavat ympäristönsä omien mieltymystensä mukaisiksi. Mutta jokaiseen kulttuuriympäristöön jää luonnollisen ympäristön elementtejä; itse maiseman idea käy esimerkiksi tästä. Mitä enemmän siinä on luonnon ja kulttuurin välistä harmoniaa, sitä enemmän se on ihmisen mieleen. Joidenkin mukaan ihmiset pitävät eniten savannimaisemista, koska niissä maisemissa ihminen kerran kehittyi.²² Puut, aukiot, ruohoiset pellot, vihreä tila, vesi, kotipaikka etualoineen ja taustoineen – nämä elementit toistuvat maisemamaalauksissa aika lailla kulttuurista riippumatta.²³ Sairaalapotilaat, joilla on huoneestaan näköala, toipuvat leikkauksista nopeammin.²⁴

Monissa kulttuureissa elää sitkeä käsitys, jonka mukaan luonnolle altistuminen tekee hyvää psyykkiselle hyvinvoinnille. Tieteelliset tutkimukset kokoavat ”tasaaisesti kasvavaa todistusaineistoa siitä, että länsimaisten ja eräiden ei-länsimaisten kulttuurien positiiviset esteettiset suhtautumistavat luonnonmaisemiin saattavat olla hyvinkin lähellä toisiaan.”²⁵ Todellakin, jokaisen kulttuurin jäsenet nauttivat maisemiensa esteettisistä piirteistä, ja heidän on vaikea joutua sellaisten mytologioiden tai metafyyssisten maailmanselitysten (tai tieteellisten teorioiden!) valtaan, jotka kokonaan pyyhkisivät pois nämä piirteet. Mytologioiden ja kosmologioiden

olisi kaikkialla hankala selittää nämä reaktiot pelkiksi näennäisiksi ilmiöiksi.

Kosmologisten ideoiden on "pelastettava ilmiöt", joista monet ovat kauneuden "ilmentymiä". Jotakin kauneudesta murtautuu näiden maailmankuvien lävitse, huonompien ja parempien, sillä maiseman asuttamisessa on tiettyä eksistentiaalista välittömyyttä, joka perustuu osallistuvaan oleskeluun; siinä kohtaamamme aistiha-vainnot ovat liian vahvoja kumottaviksi tai synnytet-täviksi millään metafysisillä argumenteilla. Todelliset maisemat vaikuttavat meihin aina vain, ja meidän maailmankuviemme on jatkuvasti vastattava tähän vaikutukseen, tahtoivat tai eivät, kun me rakennamme maisemiamme. Maisema ei ole passiivinen; se vaikuttaa meihin. Rakentaminen on molemminpuolista.

Silti tulkinnan erheelliset viitekehykset sokaisevat meidät, niin ettemme näe mitä jossakin todella on; ne luovat harhoja jostakin epätodellisesta ja jättävät meidät epätietoisiksi siitä, mitä todella tapahtuu. Tässä tiede suuresti auttaa meitä oppimaan todellisia olosuhteita. Vaikka syntyperäisen paikallisessa kokemuksessa onkin *jalat maassa* -välittömyyttä, siitä puuttuu syvyyttä, ja tätä syvempää kauneutta tiede voi tuoda päivänvaloon. Kotoisen alueen kokemus, johon meillä on geneettiset taipumukset ja joka tuottaa kulttuurista hyvinvointia, voi soveltua vain suhteellisen tutunomaisiin ympäristöihin, savanneihin tai paikkoihin joita voimme rakentaa savanneiksi. Tiede voi laajentaa käsityskykymme arvostamaan villimpiä, ankarampia maisemia.

Siispä, palataksemme syntyperäisiin havaijlaisiin, intiaaneihin, kiinalaisiin ja Euroopan teologeihin, olemme itse väärässä jos oletamme, että he eivät löytäneet maisemistaan mitään esteettisesti myönteistä, vaikka heidän maailmankuvissaan onkin piirteitä jotka herättävät pelkoa ja estivät asianmukaisen arvioinnin. Esimerkiksi Burnet tunnustaa, että alun perin vuoret vetosivat häneen esteettisesti: "Mitään en katsele suuremmalla mielihyvällä", hän sanoi ensin, "kuin laajaa Merta ja maan Vuoria. Jotakin majesteetillista ja arvokasta on näiden asioiden Hengessä, joka innoittaa mieltämme suuriin ajatuksiin ja intohimoihin. Niinä hetkinä ajatuksemme kääntyvät luonnollisesti Jumalaan ja hänen suuruuteensa."²⁶ Jos Burnet olisi jatkanut opintojaan pidemmälle, Psalmeihin tai Jobin kirjaan, hän olisi huomannut että heprealaiset iloitsivat samalla tavalla luvatussa maastaan, vuorista, laaksoista, kaikesta, ja tulkitsivat sen lahjaksi Jumalalta.

Kiinalaiset, joilla on yanginsa ja yininsä, juhlivat yhtä lailla luonnon seuraamista; alkuperäiset amerikkalaiset tunsivat voimakasta yhteenkuuluvuutta maisemiensa kanssa; havaijlaiset elivät olentojen yhteisössä, jossa maa, meri, taivas, kalliit, joet, eläimet, kasvit olivat kaikki eläviä ja kuuluivat perheeseen – voisimme sanoa että lumotussa maailmassa –, ja tämä näkemys rohkaisi heitä *aloha 'ainaan*, rakastamaan maata.²⁷

Tieteen olisi demytologisoitava nämä näkemykset, mutta sen itsensä on löydettävä uusi myytti, joka rohkaisee asianmukaisia esteettisiä luontokokemuksia,

kokemuksia, jotka joskus kuuluvat ylevän ja jumalallisen piiriin. Maisema on mitä on, ja tiede voi olla sen suhteen objektiivinen. Mutta maisemaa ilmiönä on vaikea sivuuttaa pelkkänä ilmiönä, onhan luonnonhistorian koko tarina liian ilmiömäinen, liian vaikuttava ollakseen pelkkää maisemaa; se on jonkin jumalallisen sakramentti. Herkkä kohtaaminen maiseman kanssa paljastaa syvyyden ulottuvuuksia. Ja sitä on hyvin voinut tapahtua ennen tieteilijöiden esiinmarssia.

Me kaikki olemme esteettisiä olentoja, ensinnäkin termin alkuperäisessä, kinesteettisessä mielessä. Olemme lihaa ja verta, tunnustelemme tietämme maailman lävitse. Jos tiede an-estetisoi meidät, tekisi meidät esteettisesti tunnottomiksi, turruttaisi meidät sille mikä on ruumiilliselle hyvinvoinnillemme arvokasta, emme jäisi henkiin. Sen verran meillä on yhteistä eläinten kanssa. Me ihmiset olemme esteettisiä olentoja myös sanan filosofisessa merkityksessä. Jos tiede an-estetisoi meidät maisemiemme kauneudelle, emme voi kukoistaa. Tästedes tieteesen pohjaava maisemaestetiikka on tärkeää, mutta sen on myös oltava tieteen ylittävää osallistuvan kokemuksen estetiikkaa. Tälle estetiikalle on keskeistä elämän kauneus dialektisessa suhteessa ympäristönsä kanssa, maisema riittävän ja tyydyttävän sopeutumisen paikkana, jossa me elämme, liikumme ja jossa meillä on olemisemme. Siitä ympäristöestetiikassa on perinmältään kysymys.

Kerran kun jäljitin susia Albertassa, satuin löytämään susien tappaman hirven. Sudet olivat ajaneet uroshir-

ven kalliojyrkänteiden reunalle, saartaneet sen suuren männyn eteen, joka itse kasvoi partaalle tarrautuneena. Se oli hieno kuva: vuoret taivaanrannassa, puita lähempänä, kaatunut hirvi jyrkänteiden reunalla. Väritykset olivat vihreät ja ruskeat, valkoiset ja harmaat, synkeät ja syvät. Näiden muotojen takana oleva prosessi oli vielä stimuloivampi. Sain todistaa saalistajan ja saaliseläimen ekologiaa, lajikantojen dynamiikkaa, heterotrofeja ravitsemassa itseään autotrofeilla; hajoamistilassa olevaa raatoa kierrättivät jo mikro-organismit. Kaikki tämä tiede ja tieto koskee jotakin elintärkeää, olennaista ja eksistentiaalistakin maisemassa elämisestä. Näkymässä oli mukana aika, elämä, kuolema; elämä joka jatkuu lakkaamattoman tuhoutumisensa keskellä. Ihmiselämäkin sijoittuu näihin ravintopyramideihin. Tässä maailmassa lihallisesti olevana näin senhetkisen ympäristöni lävitse pohjimmaiseen Ympäristöön, ja havaitsin sen esteettisesti kiinnostavaksi. Samoin kuin nähdessäni laavan purkautuvan mereen, herkistyneenä sijainnilleni, sain tietää jotakin siitä, kuinka maailma syntyy.

HOLMES ROLSTON, III: ONKO MAISEMIEN ESTEETTISEN ARVIOINNIN POHJATTAVA TIETEEN?

Viitteet:

1. Michael Kiono Dudley: "Traditional Native Hawaiian Environmental Philosophy." Teoksessa *Ethics, Religion, and Biodiversity*, toim. Lawrence S. Hamilton, Cambridge: The White Horse Press, 1993, s. 176-182.
2. John Wesley Powell: *The Exploration of the Colorado River and its Canyons*. New York: Dover Publications, 1985/1961, s. 36-37; George Wharton James: "Indian Legends about the Grand Canyon". Teoksessa *The Grand Canyon of Arizona: How To See It*. Boston: Little, Brown, and Company, 1910, s. 225-231.
3. David S. Noss & John B. Noss: *A History of the World's Religions*. 8th edition, New York: Macmillan, 1990, s. 256; Sarah Rossbach: *Feng Shui: The Chinese Art of Placement*. New York: E. P. Dutton, 1983.
4. David Lowenthal: "Finding Valued Landscapes", *Progress in Human Geography* (Lontoo), Vol. 2 (1978), s. 373-418; Marjorie Hope Nicolson: *Mountain Gloom and Mountain Glory: The Development of the Aesthetics of the Infinite*. Ithaca, NY: Cornell U.P., 1959.
5. Ronald Rees: "The Taste for Mountain Scenery", *History Today*, Vol. 25 (1975), 305-312, lainaus s. 306.
6. Thomas Burnet: *The Sacred Theory of the Earth*. Carbondale, IL: Southern Illinois U.P., [1691] 1965, s. 115 ja s. 110.
7. John Donne: "The First Anniversary: An Anatomy of the World." Teoksessa *John Donne: The Anniversaries*, toim. Frank Manley, Baltimore: Johns Hopkins U.P., [1611] 1963. Sää 300.
8. William Wordsworth: "The Prelude", Teoksessa *The Poetical Works of Wordsworth*,

- kuudes kirja, toim. Thomas Hutchinson, Oxford: Oxford U.P. [1805] 1965. Sää 639.
9. Yuriko Saito: "Is There A Correct Aesthetic Appreciation of Nature?", *Journal of Aesthetic Education*, Vol. 18 (1984), s. 35-46.
10. Aiheeseen liittyviä käsittelyjä, ks. R. W. Hepburn: "Aesthetic Appreciation of Nature." Teoksessa *Aesthetics and the Modern World*, toim. H. Osborne, New York: Weybright and Talley, 1968; *Landscape, Natural Beauty and the Arts*, toim. Salim Kemal & Ivan Gaskell, New York: Cambridge U.P., 1993.
11. Hildegard Binder Johnson: "The Framed Landscape", *Landscape*, Vol. 23, No. 2 (1979), s. 26-32, lainaus s. 27.
12. Yuriko Saito: "The Japanese Appreciation of Nature", *British Journal of Aesthetics*, Vol. 25 (1985), s. 239-251.
13. Allen Carlson: "Nature, Aesthetic Judgment, and Objectivity", *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 40 (1981), s. 15-27.
14. Aldo Leopold: *A Sand County Almanac*. New York: Oxford U.P., 1968, s. 173-174.
15. Sama.
16. Sama.
17. J. A. Walter: "'You'll Love the Rockies'", *Landscape*, Vol. 27, No. 2 (1983), s. 43-47.
18. Arnold Berleant: *The Aesthetics of Environment*. Philadelphia: Temple U.P., 1992, s. 34.
19. Sama, s. 128.
20. Sama, s. 131.
21. Sama, s. 135.
22. Gordon H. Orians: "Habitat Selection: General Theory and Applications to Human Behaviour." Teoksessa *The Evolution of Human Social Behaviour*, toim. Joan S. Lockard, New York: Elsevier, North-Holland, 1980, s. 46-66.
23. Judith H. Heerwagen & Gordon H. Orians: "Humans, Habitats, and Aesthetics." Teoksessa *The Biophilia Hypothesis*, toim. Stephen R. Kellert & Edward O. Wilson, Washington: Island Press, 1993, s.138-172.
24. Roger S. Ulrich: "View Through a Window May Influence Recovery from Surgery", *Science*, Vol. 224 (1984), s. 420-421.
25. Roger S. Ulrich: "Biophilia, Biophobia, and Natural Landscapes." Teoksessa *The Biophilia Hypothesis*, toim. Stephen R. Kellert & Edward O. Wilson, Washington: Island Press, 1993, s. 97; Roger S. Ulrich, Robert F. Simons, Barbara D. Losito, Evelyn Fiorito, Mark A. Miles & Michael Zelson: "Stress Recovery During Exposure to Natural and Urban Environments", *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 11 (1991), s. 201-230.
26. Burnet 1965, s. 109.
27. Dudley 1993, s. 178.
- Holmes Rolston, III: "Does Aesthetic Appreciation of Landscapes Need to be Science-Based?", *The British Journal of Aesthetics* 35 (1995), 374-386. ©1995. Reprinted by permission of The British Journal of Aesthetics.